

UN TERMEN CROMATIC ROMÂNESC DE ORIGINE AUTOHTONĂ – MURG

MIHAELA MARIN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

marin.rmihela@gmail.com

Cuvinte-cheie: *atestare, origine, sens, termen, substrat.*

Keywords: *proof, origin, meaning, term, autochthonous.*

1. INTRODUCERE

Rom. *murg* este unul dintre termenii a căror proveniență din substratul traco-dac a fost deja demonstrată pe baza înrudirii sale în plan indo-european cu alb. *murg*, *murk*. Contribuții remarcabile în domeniu li se datorează unor lingviști români și străini, printre care: Miklosich (1862: 30); Cihac (1879: 206); Hasdeu (1887: 69); Meyer (1891: 202); Densusianu (1901: 329); Barić (1919: 105); Capidan (1921–1922: 478); Diclescu (1924: 457–458); Skok (1925: 345, 576–577); Philippide (1928: 715–716); Drăganu (1933: 87); Meyer-Lübke (1933: 433); Pușcariu (1940: 310); Dečev (1957: 324); Giuglea–Ivănescu (1959: 110–111); Papahagi (1963: 3, 598–599); Iordan (1963: 76); Ciorănescu (1966: 3891); Niță-Armaș *et al.* (1967: 91); Vrabie (1967: 163); Russu (1967: 170; id. 1970: 182–183; id. 1981: 362–363); Poghiric (1969: 333); Mihăilă (1974: 126); Cabej (1976: 423); Ivănescu (1980: 260, 334, 463); Bolocan *et al.* (1981: 146); Brâncuș (1983: 102–103; id. 1995: 37; id. 2007: 174; id. 2013: 19, 2018: 322); Rosetti (1986: 152, 198, 244, 252, 296, 390, 391, 395, 396, 414, 535, 582, 739, 740); Slușanschi (1987: 116) și, mai recent, Poruciuc (1995: 51); Vătășescu (1997: 260–261, 463), Orel (1998: 278) Dima (2013: 55, 56, 65, 140); Chircu (2020: 42) ș.a.

Plecând de la vechimea atestărilor, răspândirea dialectală, capacitatea derivativă și prezența cuvântului *murg* în frazeologie, ne propunem să demonstrăm importanța sa în ansamblul vocabularului românesc. Potrivit lui Brâncuș (2007: 32) „cuvintele din substrat au o poziție importantă în ansamblul vocabularului”, *murg* fiind unul dintre termenii autohtoni siguri, cu echivalente în albaneză, care face parte din fondul principal lexical (pe baza criteriilor enunțate de Al. Graur).

2. VECHIMEA ATESTĂRIILOR

Termenul cromatic *murg* (adjectiv) este atestat în scris începând din secolul al XVII-lea, cu sensul inițial „negru; închis la culoare”: „Treacă toate oile tale astăzi, și voiui împărți de acolo toată oaia **murgă** întru miei, și toată albă și pestriță întru miei, și întru capre”. *Biblia* (1688), 22. „O sanie cu doi cai, unul albu și unul **murgu**”. (NECULCE, *Let.*, 80).

Ca adjectiv, lexemul *murg* este utilizat pentru a descrie:

a) blana și părul animalelor (ex. cai, vaci, alte animale): ‘Negru’: „Scroafă **murgă**”. ALR I 1 491/308¹. [O grămadă de cățeluși] „unii negri, alții **murgi** și alții bălțați”. H II 203;

b) părul sau culoarea cailor; prin extensiune, la cai: ‘Roșcat (închis) sau negru (roșcat), (regional) murgiu; (regional) cenușiu, pestriț’: „La culoarea **murgă**, perii de pe corp, sunt roșii cărămizii, pe când a picioarelor sunt negri”. (ENC. VET. 151). „Culorile calului sunt: **murg** (roșu ca vișina coaptă)”. (PRIBEAGUL, P. R. 69). „Calul este de culoare roșu (**murg**), roib, galben”. (H. II, 79). „Dacă e roșu, îi zice **murg**”. (H. IV 132);

c) penele păsărilor (păsări): „Cucule cu pene **murgi**, // Vara ghii, vara te duci”. (ARH. FOLK. I, 165);

d) tenul și fața oamenilor: (Prin Ban. și vestul Transilv.; despre oameni) ‘Cu pielea, tenul de culoare închisă’. „Om **murg**”. (ALR I 1 491/1);

e) ochii oamenilor: ‘Căprui’; ‘negri’ „Mândro, cu ochii cei **murgi**”. (DOINE, 222);

f) plante: ‘Închis la culoare’: „Ovăzul ... e de trei fealiuri: alb, galben și cam **murg**”. (ECONOMIA, 35/9);

g) fructe: (Regional) *Pere murgi* = „varietate de pere făinoase, de culoare vânătă, cu miezul roșu, cu gust acrișor. (Cf. ȘEZ. V, 68). „Pere **murji** ..., roșii numai pe o parte”. (Com. din TÂRCĂIȚA-BEIUȘ);

h) pâine: ‘Neagră’: „Pâne grumbă sau **murgă**”. (FRÎNCU – CANDREA, M. 100)

i) sol, pietre: ‘Care are o culoare închisă’: „Pământ negru, **murg**, sau de grădină”. (ECONOMIA, 6/18). „Mari pietroaie sure și **murgi**, unele grămadite la un loc”. (ODOBESCU, S. III, 195).

Lexemul *murg*, substantiv masculin și feminin, desemnează următoarele noțiuni:

a) ‘Cal de culoare murgă’; prin generalizare, ‘cal tânăr’: „De pe **murg** ușor să pogoară îndată”. (BUDAI-DELEANU, T. V. 100). „Sania-mi cea mică, **murgul** meu cel dalb // Lăsau urme albe pe omătul alb”. (ALECSANDRI, O. 98). „Călare, rece, solemn, înfipt pe **murgul** său ca în poveste”. (D. ZAMFIRESCU, R. 256). „La căsuța albă văruiată, // **Murgul** din copită bate”. (CERNA, P. 138). „Pegasul

¹ Siglele utilizate sunt cele din DLR s. v.

meu e **murgul** românesc”. (BENIUC, V. 72). „**Murg** voinic și pintenog, // Care paște busuioc”. (ALECSANDRI, P. P. 49). „N-am eu cal de alergat // Și nici **murgă** // Să te-ajungă”. (BIBICESCU, P. P. 329). „Năgru ca on **murg**”. (ALR I 1491/109). „**Murgă** sură”. (ib. I 491/355);

b) momente ale zilei: ‘Amurg’: „Îndată au purces în **murgul** serii”. (IST. Ț. R. 128). „Era în **murgul** serii și soarele sfințise”. (HELIADÉ, O. I, 188). „Și vânară // Până înspre **murg** de seară”. (TEODORESCU, P. P. 177). „Cîn în fu și **murg** d’e sară // Țos pă pom să d-alinară”. (DENSUSIANU, Ț. H. 128). (Rar) ‘Zori de zi’: „**Murgul** zilei”. (POLIZU, cf. PONTBRIANT, D.). „**Murgul** dimineții”. (COSTINESCU). „În **murgul** zorilor o șiră de scânteiei încununa a sa creastă”. (ODOBESCU, S. I, 157).

Contextele selectate evidențiază faptul că utilizarea adjectivală a lexemului *murg* este anterioară celei substantivale. Rom. *murg* avea inițial sensurile ‘închis la culoare; ‘întunecat’; ‘negru’; ‘pestriț’, iar, ulterior, printr-un proces de lărgire semantică, a ajuns să desemneze ‘nuanțele de roșu-închis, maro, gri’. În româna contemporană, termenul *murg* aparține registrului popular și este folosit doar cu sensul ‘cal’.

3. TRANSFERUL ÎN ONOMASTICĂ

Cuvântul *murg* este consemnat în scris ca nume propriu începând din secolul al XV-lea, iar ca nume comun, din secolul al XVII-lea. Potrivit lui Drăganu (1933: 87), rom. *murg* este atestat foarte devreme, inițial ca nume de vite, iar ulterior, de persoane și de locuri, datorită culorii închise: *Murga* (posibil *Morga* a. 1500, 1507), aflat în legătură cu rom. *murg* ‘braun, braunrot (von Pferden und Rindern)’ (= maro, maro-roșcat (despre cai și vite); *Murgaș* (vlahul Bogdan *Morgasia* (la Ragusa în 1278); *Murgaș* (sat, deal și munte la vlahii din Serbia medievală) (Drăganu 1933: 87; Brâncuș 1995: 42); în srb., cr. *Murgeša*, *Murgic*, *Murginovac*, *Murgonja*, *Murgonjica*, *Murgovac*, *Murgovica*; *Murgulović* (cf. dr. *Murgu*) (Pușcariu 1926: 291). Din românește (cf. drom. *Murgu*) provin numele *Murgulović* (Pușcariu 1926: 291); *Murga*² (Drăganu 1933: 97); *Murgó*³ (Drăganu 1933: 267); *Murgó visok*⁴ (Drăganu 1933: 367); *Murgana* (Capidan 1929–1930: 85–101, 207–208; Drăganu 1933: 615); *Murgaș*⁵ (Drăganu 1933: 616); *Murgaszowka* sau *Morgaszowka*⁶ (Drăganu 1933: 620); (oronim în Pen. Balcanică) *Murgule* (Rosetti 1986: 198).

² Într-un document din 1228.

³ Nume de localitate din Bodrog; a. 1290, 1291.

⁴ Toponim în Ungaria de pe harta militară austriacă.

⁵ Munți din Bulgaria sud-vestică.

⁶ În zona de deal, munți, păduri, din Tatra Arvei.

Rom. *murg* și derivatele sale sunt prezente foarte devreme în onomastică. În documentele de cancelarie redactate în Țara Românească și Moldova în secolele al XV-lea și al XVI-lea figurează:

Antroponimele: *Murgoci* (1440; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); Oana *Murgu* (1487; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); Ion *Murg* (1491; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150), *Mu(r)goiu* (1576; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murgul* ot Severinești; Sta[n] i *Mu[r]ge* (1593; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murgu* (1487; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murgă* (1491, 1528, 1533; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murguleț* s. m., *Murgu* (1570; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Costin Murguleț ot Frasin* (1598; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); [Cozma] *Mu[r]gu* (1569, 1570, 1573, 1577, 1574, 1575, 1576, 1579, 1589; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150). *Murgu*, *Murgă*, *Murge*, *Murguleț*, *Murga*, *Murgeni*, *Murgești* (Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 149). Brâncuș (1995: 42) remarcă frecvența apelativului *murg* în antroponomastica românească în care figurează *Murg(u)*, *Murgan*, *Murgă*, *Murgășan*, *Murgea*, *Murgeanu*, *Murgescu*, *Murgilă*⁷, *Murgiuc*, *Murgiuc*, *Murgoci*, *Murgui*, *Murgulescu*, *Murguleț*, *Murguș*, utilizarea unora dintre acestea și ca nume de animale (boi, cai, oi), explicându-se „prin raportarea la culoarea brună a părului și a lânii”.

În actele oficiale provenite din perioada menționată sunt consemnate numele de sate din:

a) Moldova: *Murga* (1462; 1502; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Glodeani ... ot Murga* (1462; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murg* (1502; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murgenii* (1466; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150);

b) Țara Românească: *Murgești* (1472; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Crivina Murgeștilor* (1505; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murjeștii* (1531; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981: 150); *Murge[șt]* (1531; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murcești* (1571; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murgești* (1587; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murgeștilo[r]* (1594; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Mu(r)gea[șt]* (1598; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murgeni* (<1575, sept. 1 – 1576, aug. 31>; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150); *Murge[v]* (1581; Mihăilă 1974: 126; Bolocan 1981:150).

Brâncuș (1995:42) remarcă frecvența derivatelor lexemului *murg* în toponimia românească: *Murgașul* (sat în Dolj); *Murgași*, *Murgeanca* (sat în Ialomița), *Murgeni* (sat în Tutova), *Murgești*, *Murgilești*, *Murgociul* (sate în Gorj, Olt, Rm. Sărat). Iordan (1963:57) pune în relație toponimele *Murgău* (Transilv.) și *Murgașul* (top. Argeș, Dolj, Olt, Vâlcea), cele două, cât și (top. Olt.) *Murgași* sunt utilizate și ca

⁷ „Craiul Murgilă al Apusului este rudă de departe a regelui Morgetes din Hesperia italică” (Wald – Slușanschi 1987:116)

antroponime (Iordan 1963: 418)⁸. În opinia lui Iordan (1963:418) numele de loc *Murga* (Ialomița) demonstrează capacitatea de transfer în onomastică a adjectivului *murg*. Apelativul *murg* și derivatele sale sunt întâlnite și în antroponomastica aromânilor: *Murgana* (munte în sudul Albaniei); *Murgu*, *Murga*, *Murgaș*, *Murgaș* (toponim în Bulgaria) (Capidan 1946: 92; Brâncuș 1995: 42; Iordan 1963: 57); *Murgaș* (top. în Bulgaria, regiunea Kumanovo) (Iordan 1963: 57); *Margaja* (top. din regiunea Sofiei; < *murg*; Rosetti 1986: 396); *Murdzilă* (n. fam.) (Brâncuș 1995: 42).

4. CAPACITATEA DERIVATIVĂ

Rom. *murg* figurează ca bază a numeroase derivate primare și secundare substantivale, adjectivale și verbale, unele cunoscute ca toponime și antroponime: *murgoi* s. m. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murguleț* s.m. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgean* s. m. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgeștean* s. m. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgoiaș* s.m. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgi* vb. „a amurgii” (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgit* s. n. (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgite* adv. (loc. adv. *pe murgite*) (DLR s. v.; DGDS 2010: 343–344); *murgai*, *murgaie* s. m.f., adj. „bou sau vacă cu părul murg²” (DLR s. v.; Rosetti 1986:152). Sunt înregistrate în DLR s. v. derivatele: *murgan*, -ă adj., subst. 1. (bovină) cu părul murg²; „2. nume de pește nedefinit mai de aproape”; *murgaș*, -ă adj. „de culoare murgă²”; *murgat* s. m.; *murgană* s. f. „fluier mare și gros pe care îl fac copiii din coajă de tei”; *murgăreț*, -eață adj. „de culoare închisă; burn”; *murgeală* s. f. „amurgire, inserare”; *murghița*, în expresia *a înțărcat murghița* = „a înțărcat bălaia”; *murgi* vb. IV „deveni murg; a căpăta o culoare închisă, mohorâtă, urâtă”; *murgilă*¹ s. m. „1. amurg, inserare”; „2. personaj din basme, din descântece etc., care întruhipează amurgul”; „3. luceafărul de seară”; *murgilă*² s. m. „bou (sau bovină) cu părul murg²”; *murgiloaică*, *murgiloaie* s. f. „(într-un descântece) personaj feminin, întruhipare a amurgului”; *murgișor* s. m. „vițel murg”; *murgit* s. n. „amurg”; *murgiu,-ie* adj. „de culoare închisă”; *murgocel* s. m. „vițel sau bou murg²”; *murgoci*¹ s. m. „vițel născut în amurg”; *murgoci*² adj., s. m. „1. (bou) murg²”; „2. boiștean”; „3. larvă; larva cărăbușului”; *murgoi* s. m. „1. cal sau murg²”; „2. boiștean”; „3. porcușor”; „4. cosac”; *murgulean*; *murguleț* s. m. „diminutiv al lui murg²”; „2. numele unui dans popular”; *murguș* s. m. „murguleț”; *murgușel* s. m. „murguleț”; *murgușor* s. m. „murguleț”; *murguț*, -ă s. m., f., adj. „1. diminutiv al lui murg²”; „2. murg²”; „3. în expresia *a-nțărcat murguța* = a înțărcat bălaia”; „4. numele unei hore”.

⁸ Iordan (1963: 418) consideră că top. *Murgău* < magh. *Murgó* < *morgó* ‘care murmură’, înrudit cu top. *Murgașul* < cf. magh. *morgás* ‘muget, mârâială, murmur’ „par a fi la origine nume de om”.

5. REPARTIȚIA REGIONALĂ ȘI DIALECTALĂ

Termenul este general în dacoromână. În aromână circulă lexemul *murgu* s. n. „amurg”; „murg”; „nume dat cailor, câinilor și oilor cenușii”; *murgu* adj. „cenușiu”; „maro” (Papahagi 1963:715), iar în meglenoromână este atestat termenul *murg* (despre vite, oi, boi, cai, câini, etc. „murg”) (Capidan 1935: 198). Absența cuvântului din istroromână a fost explicată de unii lingviști ca o consecință a bilingvismului vorbitorilor, iar de alții prin lipsa dicționarilor exhaustive moderne consacrate istroromânei, numărul mic de vorbitori, vitalitatea redusă a dialectului. E vorba de o situație întâlnită și în aromână și meglenoromână.

„Nu dispunem de dicționare exhaustive pentru meglenoromână și istroromână. Lista elementelor de substrat care lipsesc din dialectele suddunărene întocmită arată, chiar și cu aproximație, că numărul cuvintelor care lipsesc este în raport invers proporțional cu vitalitatea dialectului. Cu cât acesta este mai izolat, folosit un număr mai mic de vorbitori, supus unor influențe externe mai puternice, cu atât numărul cuvintelor care lipsesc este mai mare.” (Brâncuș 2007:177).

6. ROM. MURG ÎN LIMBILE ÎNVECINATE

În opinia lui Brâncuș (1983:103) preluarea rom. *murg* în toate limbile învecinate din centrul și sud-estul Europei s-a datorat păstorilor români și albanezi transhumanți⁹.

Numeroase cuvinte aparținând substratului (ca și altele de origine latină), aproape toate din sfera păstoritului, s-au extins de timpuriu în limbile vecine, ceea ce pune în lumină specificul și vechimea civilizației pastorale românești. În bulgară, neogreacă și sârbo-croată unele dintre aceste cuvinte au putut pătrunde și din albaneză sau, mai târziu, din aromână, dar în maghiară, slovacă, polonă, ucraineană, rusă, prezența acestora nu se poate explica decât ca împrumut din română, în maghiară, de exemplu, numărul lor este foarte mare. (Brâncuș 2007: 34).

Cuvântul a fost împrumutat în ucraineană (ex. ucr. *merejji*, *mur(u)gii*, *murhii* „peștiș, maro”; *murk* „obscuritate, întuneric”; *murgatyi* „tulbure”) (Vrabie 1967: 163; Niță-Armaș 1967: 91; Poghirc 1969: 333; Russu 1970: 183; id. 1981: 364; Brâncuș 1983: 103; id. 2007: 34), polonă (ex. pol. *murga* „bou cu capul și grumazul de culoare mai închisă”) (Vrabie 1976: 287; Russu 1970: 183; id. 1981: 364; Brâncuș 1983: 103); cehă (ex. ceh. *murgaše* (Russu 1970: 183; id. 1981: 364; Brâncuș 1983: 103); moravă (ex. morav. *murgana* „murgana” (Rosetti 1986: 390)¹⁰;

⁹ Rom. *murg* este un termen pastoral de origine autohtonă prezent în limbile balcanice (Rosetti 1986: 254).

¹⁰ Termenul rom. *murgana* (< *murg*) e comun tuturor slavilor din Carpați (Rosetti 1986: 391).

rusă (ex. rus. (prin intermediar ucrainean) *murugij* „pestriț, maro” (Russu 1970: 183, id. 1981:364; Brâncuș 1983: 103), maghiară (ex. magh. reg. *murg* „maro-roșcat” (Russu 1970: 183; id. 1981: 364; Brâncuș 1983:103); *murga* „cal roșu închis”; „porc roșcat”; „mârtoagă”; „tibia calului” (Russu 1970: 183; id. 1981: 364; Brâncuș 1983: 103); germană (ex. dial. săsesc *Murgē* „cal roșcat”; *murga* (Russu 1970: 183; id. 1981: 364). Din română sau din albaneză, *murg* a intrat în bulgară (ex. bg. *murg* „maro; maro-roșcat”, *murgav* „maro-închis”; *murgul'av* „brunet”, *Murgaš* „nume de munte”) (Miklosich 1862: 204; Russu 1970: 183; id. 1981: 363; Brâncuș 1983: 103; Rosetti 1986: 395), sârbă (ex. srb. *murga* „de culoarea măslinii”; *murgast*, *murgovast* și *murgav* „măsliniu”, *múrgul'a* „măslină cărnoasă” și în numele de persoană (și apoi loc.) și de vite (date după culoarea închisă) (Drăganu 1933: 52; Russu 1970: 183; id.1981: 364), greacă (ex. gr. *μοῦργος* „negru (despre câini)”; *μουργάνα*, *μούργχος* „morocănos” (Capidan 1922: 540; id. 1923: 210; Drăganu 1933: 87; Russu 1970: 183; id. 1981: 363), maghiară (ex. magh. *murga* „murgă” (Drăganu 1933: 156; Russu 1970: 183; id. 1981: 364).

7. ORIGINEA

Poghirc (1969: 334), Russu (1970: 183; id. 1981: 363), Hamp (1982:182), Brâncuș (1983: 103), Rosetti (1986: 251) s-au pronunțat pentru proveniența rom. *murg* și a alb. *murk*, *murgu* „întunecos, negru, sur” dintr-un idiom vechi balcanic, excluzând atât ideea împrumutului lexemului românesc din albaneză.

Potrivit lui Brâncuș (1983:103) nu există dovezi care să susțină nici ipoteza împrumutului termenului albanez din română, (Tiklin 1911: 1022; Barić 1919: 105; Șăineanu 1936: 413), nici a celui românesc din albaneză, formulată de Capidan (1921–1922: 478–479, 540–541).

În opinia autorului citat (Brâncuș 1983: 103) sunt neconvingătoare ipotezele împrumutului lexemului *murg* din slavă (Cihac 1879: 206), din greacă (Philippide 1894: 147, 216; Pontbriant 1862: 454 ; Diclescu 1924: 447), din neogreacă (Rösler 1865: 573) (Brâncuș 1983 :103), din latină (Scriban 1939:842; Weigand 1905: 103; Pascu 1925: 121, 1021), cea din urmă respinsă și de Russu (1970: 184; id. 1981: 364).

Philippide (1928:651, 725) consideră puțin probabilă etimologia admisă de Meyer (1891:282), potrivit căruia rom. *murg* < alb. *murk*-, -*gë* < lat. *amurca* „Ölschaum; die beim Auspressen der Oliven vorfliessende wässerige Unreinigkeit, das Vorschoss, Quelschaum” (= impuritatea apoasă care curge la presarea măslinelor). Credem că este parțial adevărată soluția lui Skok (1925: 345), Pușcariu et al. (1926: 291), pentru care rom. *murg* e un împrumut din alb. *murk* „est un mot balkanique on ne sait pas d'où” (= este un cuvânt balcanic provenit nu se știe de unde).

Poghirc (1969:334), Russu (1970:183; id. 1981: 363), Hamp (1982:182), Brâncuș 1983:103; Rosetti 1986:251) consideră că rom. *murg* și alb. *murk*, *murgu* sunt cuvinte înrudite deoarece au rezultat din același prototip indo-european, plasat în sfera ipotezelor:

a) Rom. *murg* adj. „întunecat”; s. m. „cal cu părul de culoare închisă”; s. f. „înserare” are origine autohtonă (Poghirc 1969: 333);

b) Rom. *murg*, raportabil la alb. *murg*, *murk* a derivat de la radicalul indo-european **mer*/- *mor*- „a înnegri”; „culoare întunecoasă”; pată” (Russu 1970: 184; id. 1981: 365);

c) Rom. *murg* se raportează la toponimul trac. *Μυργίσκη* (Dečev 1957: 324; Poghirc, 1969: 333) și la trac. *μυρίσχη* (var. *μυργτίσχη*, numele de persoană mesapic *Mirgetaos*, *μόργοζ*, *μόρηζ* (Italia de sud) și cu numele de trib *μόρηεζ*). Dečev (1957: 327) nu exclude proveniența rom. *murg* din i.-e. **mer*(ə)*gu*- „a se întuneca” (cu evoluția fonetică *gu*>*g*), aflat la baza multor derivate din spațiile balto-slav și germanic (Pokorny 1959: 734);

d) Rom. *murg* adj. trebuie raportat la alb. *murk*, *murgu* „întunecos, negru, sur” (aparținând fondului indo-european moștenit al albanezei) azi folosit cu sensul figurat „biet, sărman” (comparabil cu *i zi* „negru” și fig. „nenorocit, nefericit”, *i bardhë* „alb” și fig. „fericit”). Lexemul circulă încă în unele graiuri actuale ale albanezei cu sensul primar (comp. și cu derivatele *murgjan* „cal alb”, *murgjin* „bou negru-roșcat”, *murgash*, adj. „(despre părul animalelor) negru, brun, cenușiu-deschis.” (Brâncuș 1983:103);

e) Rom. *murg* „brun-roșcat”; „cenușiu”, alb. *murk*, *murg* „cenușiu”; „întunecat” au derivat de la radicalul dacic. **merg*/-*marg*- „a merge” (cf. alb. *mërgo*(n)*j*, arm. *merdžem* ‘a merge’, skr. *mārga*- ‘cale, drum’) care „denumea probabil „crugul soarelui” pe cer de la asfințit spre răsărit, crepusculul fiind i.-e. **m̥rgho*- (de unde germ. *Morgen*, dar rom. *a-murg*); culoarea crepusculară întunecată, cu reflexe de brun și cenușiu apare în rom. *murg*” (Slușanschi 1987:116);

f) Rom. *murg*, alb. *murg* ar putea fi înrudiți cu termenii indo-europeni asociați noțiunilor de „a muri”; „moarte”; „mort”, care sunt expresii eufemistice cu sensurile „a termina”; „a se stinge”; „a arde încet”; „a înțepeni”. Avest. *mahrka* „distrugere”; „moarte”, n. pers. *marg* „moarte”, *mərāč* „a distruge, a ucide”, skr. *mrc* „a răni” reprezintă probabil o extensiune a radicalului **mer*- „a zdrobi, a înghesui, a freca”. Este posibil ca extensiunea să desemneze și ideea de „întuneric”, de „clar-obscur”. (Buck 1949: 286). Rom. *murg*, alb. *murg* se află în relație cu lezgin *mürhă* „rouille” (= ruginiu), afgană *murča* „rouille” (= ruginiu) (Aslanov 1966: 810); irlandeză *meirg* „rust” (= rugini); sanscrită *mrga* „gazelle” (=gazelă) și *mer*, *morr*-(u)- „schwärzen, Dunke, Farbe; Schmutzfleck” (= înnegri; întunecă; colorează; pată de murdărie) (lituanian *mūrsinu* „besudle” (= murdar); *mur(k)šlinn* „wache, sudle” (Walde și Pokorny 1927: 734), v. lituanian *murzinas* „sale, souillé, sali” (= murdar; murdărit) (Riza 1970: 35).

g) Presupunem existența unei relații de înrudire între rom. *murg* și mai mulți termeni din arealul lingvistic indo-iranian: sanscrită *marka* „moarte, deces”, avestic *mahrkâ* „Tod, Verbeden” (= moarte), *maraka* „Tod, Verberden, Verrichtung” (= moarte) (Bartholomae 1961: 1146); provenind de la verbul *marək-* „töten, zerrstören” (= a ucide, a distruge); *marka* „Name eine Dämons” (= numele unui demon); persană nouă *marg* „Tod” (= moarte); pahlavi *mark* „moarte, deces”, *marrkih*, *makaēča*, *marək-* „erğefährdet” (= pe cale de dispariție); pahlavi *tapahemitan*(zuy) *murgenišn datan*; osetă *marg* „moarte”; pahlavi *marg*, *mrg* „moarte”; kurdă *merk* „moarte”; beluči *mrk* „moarte”; avestic *mahrka* „moarte”; bengali *merēg* „moarte”; scito-sarmată *marka* „moarte, deces” (Abaev 1958: 72).

8. CONCLUZII

1. Am readus în discuție termenul cromatic *murg*, folosit pentru a descrie blana, părul animalelor (cal, vacă); penele păsărilor (păsări); tenul, fața oamenilor; cerul (înnorat; acoperit; cețos) și care desemnează noțiunile „roșu închis”; „maro închis”; „negru”; „cenușiu”; „pestriș”.

2. Rom. *murg* este atestat în scris începând din secolul al XV-lea până astăzi, utilizarea sa adjectivală fiind anterioară celei substantivale.

3. Lexemul figurează ca bază de derivare a numeroase nume comune și proprii.

4. Cuvântul circulă în dacoromână, aromână și meglenoromână, absența sa din istroromână fiind explicată prin lipsa dicționarilor exhaustive ale acestui dialect, bilingvismul vorbitorilor, existența (la un moment dat) și dispariția lui din acest idiom, ca urmare a înlocuirii sale cu un cuvânt de altă origine. Rom. *murg* a fost preluat în toate limbile învecinate din sud-estul și centrul Europei.

BIBLIOGRAFIE

- Abaev, Vasilij Ivanovich, 1973, *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka* (vol. II), Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Aslanov, Martyros Grigorievič, 1966, *Afgansko-russkij slovar (puštu)*, Moskva: Akademija Nauk SSSR, Institutut Norodov Aziji.
- Barić, Henrik, 1919, *Albano-rumänische Studien*, I, Sarajevo (Zur Kunden der Balkanhalbinsel, 7: Quellen und Forschungen).
- Bartholomae, Christian, 1904, *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trubner.
- Bolcan, Gheorghe (coord.), 1981, *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*. Institutul de Lingvistică din București. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Brâncuș, Grigore, 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș, Grigore, 1995, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București: Institutul Român de Tracologie. Bibliotheca Thracologica, VIII.

- Brâncuș, Grigore, 2013, *Studii de istorie a limbii române* (vol. III), București: Editura Academiei Române.
- Buck, Carl Darling, 1949, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution of the History of Ideas*, Illinois: The University of Chicago Press.
- Capidan, Theodor, 1921-1922, „Raporturile albano-române” (II), *Dacoromania*, II, 444–554.
- Capidan, Theodor, 1935, *Meglenoromânii* (vol. III), *Dicționar meglenoromân*, București: Editura „Cartea Românească”.
- Chircu, Adrian, 2020, *Elemente de substrat în limba română*, în *Enciclopedia imaginariilor din limba română. Patrimoniu și imaginar lingvistic* (vol. II), Corin Braga (coord. general), Elena Platon (coord.), Gheorghe Chivu (consultant științific), Iași: Editura Polirom, 43.
- Ciorănescu, Alexandru, 2002, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București: Editura Saeculum I.O.
- Çabej, Eqrem, 1976, *Studime gjuhësore*, II, Prishtinë: Rilindja.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 1976 [1887], *Etymologicum Magnum Romaniae*, (vol. I), ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuș, 1976, București: Editura Minerva.
- Dečev, Dimităr, 1957, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien: Rudolf M. Rohrer.
- Densusianu, Ovid, 1975 [1901], *Histoire de la langue roumaine*, (vol. I), ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb. Ediție critică și note de V. Rusu. Prefață de B. Cazacu. București, Editura Minerva, 1975, 329.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Academia Română. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, (vol. IX) București: Editura Academiei Române, 2010.
- Diculescu, Constantin, 1924, „Elementele vechi grecești din limba română”, *Dacoromania*, IV, partea I, 394–502.
- Dima, Emanuela, 2013, *Terminologia păstorească moștenită în limba română. Elemente de dinamică lexicală*, București: Editura Academiei Române.
- Drăganu, Nicolae, 1933, *Românii în veacurile al IX-lea – al XIV-lea pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București: Imprimeria Națională.
- Giuglea, George, Gheorghe Ivănescu, 1959, „Un cuvânt românesc de origine traco-dacă: dr. mânăzare, mârzără, mr. muldzăre”, *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 105–112.
- Iordan, Iorgu, 1963, *Toponimia românească*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Ivănescu, Gheorghe, 1980, *Istoria limbii române*, Iași: Editura Junimea.
- Lange-Kowal, Ernst-Erwin, 1941, „Rum. Murg und amurg, zwei Zeugen des illyro-throko-dakorum. Uebereinanderleben”, *Sprachkunde*, nr. 6, p. 9–11.
- Meyer-Lübke, Wilhelm, 1933, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. III, 1933, Heidelberg: Carol Winter Verlag.
- Miklosich, Frédéric, 1862, *Die slavischen Elemente im rumunischen*, Wien: aus de kaiserlich-königlichen hof- und Staatsdruckerei.
- Meyer, Gustav, 1891, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg: K.J. Trübner.
- Mihăilă, Gheorghe, 1974, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București: Editura Enciclopedică Română.
- Niță-Armaș, Silvia, Nicolae Pavliuc, Dorin Gămulescu et alli, 1967, „L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves”, *Romanoslavica*, XVI, nr. 6, 59–121.
- Orel, Vladimir, 1998, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln: Brill.
- Papahagi, Tache, 1963, *Dicționarul dialectului aromân*, București: Editura Academiei Române.
- Philippide, Alexandru, 1894, *Principii de istoria limbii române*, în *Opere alese. Teoria limbii*. Editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. Cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu. București: Editura Academiei Române, 1984.
- Philippide, Alexandru, 1928, *Originea românilor*, (vol. II), Iași: Tipografia „Viața Românească” S. A.
- Pokorny, Julius, 1959, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern: Franke.

- Poghirc, Cicerone, 1969, „Influența autohtonă”, în Ion Coteanu, Iancu Fischer, Sebastian Popescu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. II, București: Editura Academiei Române, 313–365.
- Poruciuc, Adrian, 1995, „Probleme ale și modele ale etno- și glotogenezei sud-est europene (cca 6500 î.Hr. – 1500 d.Hr.)”, *Archaeolinguistica. Trei studii interdisciplinare*, București, Ministerul Învățământului: Institutul Român de Tracologie. Bibliotheca Thracologica, IX, 21–58.
- Pușcariu, Sextil, 1913, în *Dicționarul limbii române*. Academia Română. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)*, (vol. I) și *Dicționarul limbii române (DLR)*, (vol. IX) București: Editura Academiei Române, 2010.
- Pușcariu, Sextil, Matteo Bartoli, Aois Belulovici, Arthur Byhan, 1926, *Studii istroromâne*, II, București: „Cultura Națională”.
- Pușcariu, Sextil, 1940, *Limba română, I: Privire generală*, București: Fundația pentru Literatură și Artă, 310.
- Rosetti, Alexandru, 1986, *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Riza, Adrian, 1971, „Concordances lexicales entre éléments roumains et éléments relevant des aires iranienne et caucasienne”, *Studia et Acta Orientalia*, VIII, 1971, 237–251.
- Russu, I. Ioan, 1967, *Limba traco-dacilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București: Editura Științifică.
- Russu, I. Ioan, 1970, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București: Editura Științifică.
- Russu, I. Ioan, 1981, *Etnogeneza românilor*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Skok, Petar, 1925, „Des rapports linguistiques slavo-roumains”, *Slavia*, IV, 345, 576–577.
- Slușanschi, Dan, 1987, „Traco-dacii și idiomurile lor”, în Dan Slușanschi, Lucia Wald, Francisca Băltăceanu, *Introducere în studiul limbii și culturii indoeuropene*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 105–119.
- Tiktin, Hariton, 1911, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, (vol. II), București: Imprimeria Statului, Bukarest, Staatsdruckerei.
- Vătășescu, Cătălina, 1997, *Vocabularul de origine latină din albaneză în comparație cu româna*, București: Institutul Român de Tracologie. Bibliotheca Thracologica, XIX.
- Vrabie, Emil, 1967, „Influența limbii române asupra limbii ucrainene”, *Romanoslavica*, XIV, 109–198.
- Vrabie, Emil, 1976, „Note lexicale privind elementele de origine românească în limba polonă” (II), *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 3, 279–291.
- Walde, Alois, Julis Pokorny, 1927–1932, *Vergleichendes Wörterbuch des Indogermanischen Sprachren* (vol. II), Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter.

THE STORY OF AN ANCIENT TERM - *MURG*

Abstract

The long history of debates over the topic provides rich information about the first attestations, semantic, dialectal diffusion, the onomastic transfer, and the origin of the Romanian term *murg* (engl. ‘roan’, ‘sorrel’, ‘chestnut (horse)’), unfortunately scattered in various journal articles not easy to reach. The aim of the article is to give an overview of the existing approaches, to highlight the most relevant conclusions, and to briefly comment wherever we considered necessary.

